

*ХОМЕНКО Олександр Вікторович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант,
відділ економіки та управління
Інститут вищої освіти НАПН України*

**ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ПЕРЕДУМОВА
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ
СТУДЕНТІВ ТА ВИКЛАДАЧІВ**

Анотація

В статті йдеться про основні форми реалізації процесу інтернаціоналізації вищих навчальних закладів та простежується взаємозв'язок даних форм з процесом іншомовної підготовки суб'єктів інтернаціоналізації: студентів та професорсько-викладацького складу.

Ключові слова: інтернаціоналізація, академічна мобільність, міжнародний студент, іноземний студент, англійські програми, професійна іншомовна комунікативна компетентність.

Хоменко А.В.

**Интернационализация высшего образования как предпосылка
повышения эффективности иноязычной подготовки студентов и
преподавателей**

Аннотация

В статье речь идет об основных формах реализации процесса интернационализации высших учебных заведений и прослеживается взаимосвязь данных форм с процессом иноязычной подготовки субъектов интернационализации: студентов и профессорско-преподавательского состава.

Ключевые слова: интернационализация, академическая мобильность, международный студент, иностранный студент, англоязычные программы, профессиональная иноязычная коммуникативная компетентность.

Khomenko O.V.

Internationalisation of higher education as a prerequisite to efficiency increase of foreign languages training of students and academics

Summary

The paper dwells on the main forms of tertiary education internationalisation process. Besides the author investigates the way these forms boost and determine the peculiarities of foreign language training of both students and academics.

Key words: internationalization, forms of internationalisation, academic mobility, international students, foreign students, professional foreign language communicative competence.

Постановка проблеми та її актуальність. Сучасний глобалізований світ неможливо уявити собі без такого явища, як інтернаціоналізація вищої освіти, яка, власне, є етапом у напрямку світового зближення освітніх систем. Зокрема європейські освітні інституції миттєво відреагували на тенденцію глобалізації та підписали Болонську декларацію, що дозволило кардинально розширити межі освітнього простору та забрати кордони, що стояли на шляху розповсюдження знань, які вже перестають бути національним надбанням, набуваючи статусу глобальних. Задіяність у процесах світового зближення освітніх систем та участь у Болонському процесі дала Україні реальну можливість 1) отримати доступ до глобальних знань, зокрема через академічну мобільність та наукову співпрацю; 2) просувати на європейський (світовий) ринок власні наукові розробки (знання); 3) знайти свою нішу на європейському ринку освітніх послуг, залучаючи до своїх вищих навчальних закладів (ВНЗ) міжнародних студентів.

Аналіз наукових праць, присвячених розв'язанню проблеми. Проблемами інтернаціоналізації освіти займається широке коло зарубіжних, науковців. Інтерес викликають фундаментальні дослідження Г. де Віта (H. de Wit), А. ван Гаалена (A. Van Gaalen); дослідження М. ван дер Венде (M. C. van der Wende), Дж. Найт (J. Knight), У. Бранденбурга (U. Brandenburg), П. Скотта (P. Scott) та ін. Нашу увагу привернули також дискусійні публікації з досить

провокаційними назвами “ Five Myths About Internationalization“ (J. Knight, 2011) та “The End of Internationalization“ (U. Brandenburg, 2011), в яких представлена особлива точка зору на інтернаціоналізацію освіти в контексті глобалізації. Проблема інтернаціоналізації освіти актуальна і для російських та вітчизняних науковців (А. А. Сбруєва, 2001, О. В. Сагінова, 2004, 2005, В. С. Дієв, 2005, З. І. Іванова, 2007, В. П. Андрущенко, В. Л. Савельєв, 2010, І. Г. Мотунова 2011, 2012 та ін.). Проблема академічної мобільності, як невід’ємної складової процесу інтернаціоналізації освіти, приваблює багатьох українських дослідників. Зокрема Р. Базилевич, Л. Базилевич (2010) окреслили шляхи зростання академічної мобільності в Україні; В. І. Луговий та Ж. В. Таланова (2010) обґрунтували взаємозв’язок між освітньою якістю та академічною мобільністю; С. В. Вербицька (2009) дослідила історичні передумови мобільності студентів у міжнародному масштабі та її вплив на національну освітню політику; Л. О. Колісник, М. В. Мосьондз (2011) дали аналіз сутності та основних проблем міжнародної академічної мобільності, визначили напрямки її наукового дослідження за кордоном та в Україні тощо.

Аналіз літературних джерел свідчить про одностайність авторів щодо виключної ролі іноземних мов у процесі інтернаціоналізації. Ні в кого не викликає сумніву, що ключем до глобальної скарбниці освітньо-наукового ресурсу є іноземні мови, котрі виступають водночас засобом спілкування та отримання знань. І, навпаки, яким цінним не був би наш науковий доробок, як би ми не прагнули поділитися ним зі світом, без сформованої належним чином іншомовної комунікативної компетентності як науковців, так і майбутніх фахівців, рівень нашої участі в даних процесах буде залишатись доволі низьким. Хоча доступ до глобалізованих науково-освітніх ресурсів був відкритий для нас з моменту підписання Болонської угоди, проте питання інтернаціоналізації ВНЗ залишається актуальним саме через недостатню іншомовну підготовку головних суб’єктів інтернаціоналізації: студентів та професорсько-викладацького складу (ПВС). Тому *метою статті* є визначити як саме інтернаціоналізація впливає на підвищення ефективності іншомовної

підготовки студентів та ПВС.

Виклад основного матеріалу. Ми не ставимо завдання давати детальний аналіз численних дефініцій терміну “інтернаціоналізація освіти”, оскільки нам імпонує висловлювання де Віта (2002) про те, що “...навіть, якщо не існує домовленості щодо єдиного визначення, інтернаціоналізація потребує параметрів розширення і просування вищої освіти” [3, 16]. В цьому випадку поняття інтернаціоналізації використовується відповідно до цілей національних систем вищої освіти [там же]. Екстраполюючи цей вислів на наше дослідження, ми робимо припущення, що інтернаціоналізація, в першу чергу, повинна відповідати цілям та змісту єдиного європейського освітнього простору, формування якого відбувається, за В.П. Андрущенком, В.Л. Савельєвим (2010), у трьох напрямках (рівнях). Перш за все, це співробітництво *між університетами* (inter-institutional); другий напрям – *міждержавне* (intergovernmental) *співробітництво*, уособленням якого є Болонський процес; третій – *наднаціональний процес* (supranational), що відбувається на рівні і в рамках Європейського Союзу [1]. Звідси випливає, що інтернаціоналізація освіти - поняття багатогранне. На рівні *міжуніверситетського* співробітництва її іманентними формами є, з одного боку, спрямованість на інтеграцію міжнародної складової в національні наукові дослідження, академічну мобільність, а з іншого, процес інтернаціоналізації повинен бути спрямованим на експорт освітніх послуг та результатів наукової та інноваційної роботи науковців ВНЗ.

Спробуємо простежити світові та вітчизняні тенденції прояву зазначених форм інтернаціоналізації. Перш за все, зазначимо, що у вітчизняній літературі, присвяченій висвітленню питань інтернаціоналізації освіти, суб’єкти академічної мобільності здебільшого називаються терміном “іноземні студенти” (foreign students). У 2006 Інститут статистики ЮНЕСКО, а згодом Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) ввели термін “міжнародні студенти” (international students) і визначили, що студент набуває статусу “міжнародного”, коли переїжджає в іншу країну з конкретною метою

навчатися там. Термін “іноземні студенти” відноситься до громадян, які вступили до освітнього закладу за межами їх країни, але які перетнули кордон не обов'язково з метою навчатися [2]. Отже, в своєму дослідженні будемо використовувати термін “міжнародні студенти”.

Аналіз численних публікацій з проблеми мобільності студентів, документів ЮНЕСКО, зокрема даних Інституту статистики, даних спільного проекту Організації економічного співробітництва і розвитку та Євростату під назвою “The Indicators of Education Systems (INES)” (“Індикатори освітніх систем”) (1998, 2005, 2011) дозволяє зробити висновок, що за останні 40 років темпи зростання мобільності студентів перевищили темпи розповсюдження самої вищої освіти в планетарному масштабі. Тенденція до зростання залишається стабільною і зараз.

Беззаперечним лідером за кількістю студентів, які отримують міжнародну освіту, є Китай та Індія (див. Табл.1) [2].

Таблиця 1

Кількість міжнародних студентів, які від'їжджають на навчання в інші країни

Країна	К-сть міжнародних студентів	ТОП 5 приймаючих країн
Китай	510314	США, Японія, Австралія, Об'єднане Королівство, Корея
Індія	195107	США, Об'єднане Королівство, Австралія, Нова Зеландія, Росія
Німеччина	91928	Австралія, Об'єднане Королівство, Нідерланди, США, Швейцарія
США	53291	Об'єднане Королівство, Канада, Франція, Німеччина, Австралія
Франція	51288	Об'єднане Королівство, США, Німеччина, Бельгія, Швейцарія
Японія	44768	США, Об'єднане Королівство, Австралія, Франція, Німеччина
Росія	46964	Німеччина, США, Україна, Франція, Об'єднане Королівство
Україна	32882	Росія, Німеччина, Польща, США, Франція

Поки що Китай та Індія залишаються найбільшими постачальниками

міжнародних студентів в США, Австралію та інші країни. Проте, як зазначається в дослідженнях тенденцій мобільності міжнародного студентства, вже зараз маркетингові стратегії багатьох університетів зазначених країн переорієнтовуються на потенційно перспективні ринки експортних освітніх послуг, а саме: Саудівську Аравію, В'єтнам, Латинську Америку. Однією з причин розвитку даного напрямку експортного вектору є зростаюча конкуренція з боку освітніх ринків Китаю, Малайзії та Сінгапуру. Дані країни ставлять амбітні цілі щодо збільшення кількості міжнародних студентів. За останнє десятиліття вони зробили значні фінансові та кадрові інвестиції у розвиток вищої освіти з метою досягнення нею рівня світового класу. Саме це, на думку деяких дослідників, і є першою причиною, щоб вважати дані країни потенційними конкурентами на світовому глобальному ринку освітніх послуг. Другою причиною є надання англійській мові статусу мови викладання (language of instruction) низки дисциплін, що збільшило привабливість ринку вищої освіти даних країн для міжнародного студентства. Аналогічна ситуація спостерігається і в Європі. За даними дослідження, проведеного Інститутом Міжнародної Освіти, в 2002 р університети Об'єднаної Європи пропонували 560 магістерських програм, які викладалися англійською мовою. Проте, починаючи з 2007 року, в Європі спостерігається вражаюче збільшення кількості англійськомовних магістерських програм. (Див. Табл.2) [4].

Таблиця 2

Збільшення кількості англійськомовних магістерських програм в Європі (EU),
Німеччині (De) та Франції (F) за 2007-2012 рр.
Відсоток збільшення відносно попереднього року

	2007			2008			2009		2010		2011		2012	
	к-ть прог.	к-ть прог.	% зб.	к-ть прог.	% зб.	к-ть прог.	% зб.	к-ть прог.	% зб.	к-ть прог.	% зб.	к-ть прог.	% зб.	
EU	1028	1615	57	2795	73	3933	41	4644	19	5444	15			
De	88	170	93	414	144	522	26	632	21	-	-			
F	11	31	182	123	297	260	111	346	33	-	-			

Приблизно 20 % таких програм з 5444, зафіксованих у 2012 р., є спільними, тобто розроблені в рамках угод про міжнародну співпрацю між різними європейськими університетами. Що стосується дисциплінарного розподілу цих програм, то явними лідерами є англомовні магістерські програми з бізнесу та економіки (28%) та програми інженерно-технологічного спрямування (21%). Подібна ієрархія є об'єктивною пропозицією на існуючий попит на ринку освітніх послуг для міжнародних студентів. Яскравим прикладом блискавичного реагування на такий попит є Німеччина, країна, яка веде активну політику щодо розповсюдження німецької мови. За даними вище зазначеного дослідження для гуманітарних дисциплін (humanities & arts) здебільшого пропонуються німецькомовні магістерські програми (35%), а аналогічні англомовні програми складають лише 6%, тоді як англомовні магістерські програми з бізнесу та економіки – 31%, а програми з інженерно-технологічного напрямку – 23%. Взагалі, станом на 2011 рік 144 німецьких університети пропонують 632 англомовні програми [4, 8]. Така сама тенденція спостерігається і у Франції, країні з суворою національною мовною політикою, яка за кількістю англомовних магістерських програм посідає четверте місце в Європі після Нідерландів, Німеччини, Швеції [4].

Автори дослідження роблять висновок про те, що саме за рахунок збільшення англомовних програм більшість європейських студентів отримали доступ до систем вищої освіти, які донедавна були недосяжними для них.

Як показано в Таблиці 1, міжнародний вектор українського студентства здебільшого спрямований на Захід - у країни Європи та США. Обов'язковою умовою для навчання в Європі є наявність відповідного рівня володіння іноземною мовою (РВМ). Для європейських магістерських (бізнес та економіки) та докторських програм таким є загальноєвропейський рівень володіння мовою С1- С2 (ЗЄР). Даний рівень визначається в результаті іспиту та підтверджується міжнародним сертифікатом. Основними міжнародними екзаменами з англійської мови, сертифікати яких визнаються більшістю європейських ВНЗ, є іспити Кембриджського тестового синдикату (Cambridge

Assessment) та IELTS (International English Language Testing System), створений спільно Кембриджським тестовим синдикатом, Британською радою та міжнародною освітньою організацією IDP Education. В університетах США приймається сертифікат, в якому засвідчуються результати проходження екзамену TOEFL.

Отже, як бачимо, для процесу інтернаціоналізації вищої освіти у світовому вимірі характерна тенденція до збільшення англомовних програм навчання в неангломовних країнах. Якщо раніше мова була перешкодою для студентської мобільності, то сьогодні введення англомовних навчальних програм у більшості світових університетів значно посилює привабливість ринків освітніх послуг у неангломовних країнах Європи та Азії. Звісно, одним із ключових чинників для участі у даних програмах є відповідність реального рівня володіння мовою українського студента-випускника стандартизованому загальноєвропейському рівню, що зумовлює необхідність приведення РВМ майбутніх спеціалістів до цього стандарту.

Складовими експортного вектору інтернаціоналізації в Україні є експорт освітніх послуг, експорт результатів науково-дослідної та інноваційної діяльності.

Експорт освітніх послуг стає невід'ємною частиною економічної політики світових закладів вищої освіти. В умовах скорочення бюджетів і підвищення глобальної конкуренції все більше освітніх закладів вважають рекрутинг міжнародних студентів головним стратегічним завданням, втілюючи в життя один з підходів до інтернаціоналізації вищої освіти – підхід, що спрямований на отримання доходу. Індикатором привабливості світових послуг вищої освіти для міжнародного студентства є рейтинг університетів. За даними веб-рейтингу університетів, відомого як рейтинг Webometrics, на 7 лютого 2013 р. Україна представлена 311 університетами з 21250 світових вищих освітніх закладів. Проте лише два національних ВНЗ входять до першої 1000 - Національний технічний університет (КПІ) (510) та Національний університет імені Тараса

Шевченка (704) [6]. Такі рейтинги не дозволяють розглядати нас у ролі конкурентоспроможних гравців на глобальному ринку освітніх послуг. Однак, за даними ЮНЕСКО, Україні вдається займати дев'яте місце за кількістю міжнародних студентів (див. вище). Слід зазначити, що ЮНЕСКО оприлюднив дані станом на 2009 рік відповідно до яких за кордоном навчається 35 750 українських студентів [2], проте за словами профільного міністра, станом на січень 2013 в Україні навчається 60 300 міжнародних студентів [7]. Основними країнами-постачальниками міжнародних студентів в Україну є Росія (4717), Йорданія (2203), Туркменістан (1817), Сирія (1671), Молдова (1297) [2]. Слід зазначити, що з часів СРСР країни-постачальники майже не змінилися. Очевидним є те, що російська мова виступає у ролі основної *lingua franca* експорту освітніх послуг. Це зумовило появу проекту Концепції мовної освіти іноземців у вищих навчальних закладах України, яка закріплює за російською (українською) статус мови викладання для міжнародних студентів. Звісно, положення цієї концепції є дещо контроверсійними. Обмежуючи процес навчання міжнародних студентів мовами, які не мають статусу світової *lingua franca*, ми погіршуємо конкурентоспроможність українських ВНЗ на міжнародному ринку освітніх послуг. Вище ми проілюстрували, що для підсилення експортної складової освіти в країнах Європи та Азії найбільш дієвим виявилось введення англomовних навчальних програм. Відмітимо, що деякі ВНЗ, у руслі світової тенденції, додали англійську мову до номенклатури мов викладання. Крім того, в проекті “Закону про вищу освіту” прописано право для міжнародних студентів обирати мову викладання серед зазначених трьох мов. На нашу думку, саме інтегровані навчальні курси та спільні із західними партнерами програми навчання створять базу для природної інтеграції англійської мови в навчальний процес.

Не менш важливою складовою експортного вектора інтернаціоналізації є трансфер результатів науково-дослідної та інноваційної роботи українських науковців. Хоча чисельність наших вчених зростає як в абсолютному вираженні, так і у відсотках від кількості авторів, які друкуються у впливових

світових наукових журналах, проблема передачі результатів своєї наукової роботи залишається актуальною й досі. Ознакою конкурентоспроможності ВНЗ є розміщення результатів дослідження його науковців у впливових наукових журналах, наприклад проіндексованих у Scopus, кількість цитування їх робіт та h-індекс. Очевидно, однією з найбільш експліцитних причин того, що результати наших наукових досягнень у міжнародному пулі представлені дуже скромно, є відсутність сформованої професійної іншомовної комунікативної компетентності у переважній більшості ПВС. Це підтверджується й словами міністра, який зазначає, що рівень цитування наукових праць українських науковців є досить низьким. Щоб змінити ситуацію, Атестаційна колегія з 2013 року для всіх фахових журналів, де публікуватимуться роботи на здобуття вчених ступенів кандидата і доктора наук, висуває обов'язкову вимогу: наявність електронної версії, а також повний або частковий переклад матеріалу іноземною мовою [5].

Висновки та рекомендації. Таким чином, оволодіння населенням англійською та іншими іноземними мовами, повинно стати *пріоритетним напрямом державної політики*. В попередніх публікаціях вже йшлося про це, і ми спробували окреслити шляхи покращення іншомовної підготовки не лише у закладах освіти, але й у масштабі країни. Іншомовна підготовка повинна стати *пріоритетом і у вищих освітніх закладах*. Для цього, на нашу думку, повинні бути внесені радикальні зміни у навчальні програми та плани на основі уніфікованої *концепції іншомовної підготовки*, що враховує сучасні тенденції глобалізованого світу. Змінювати програми доведеться, оскільки основною умовою міжнародного співробітництва є забезпечення взаєморозуміння через викладання та вивчення спільної мови та надання іноземним студентам можливості освоїти освітні програми мовою, яку вони розуміють. На нашу думку, вітчизняні бакалаврські та магістерські програми з певних курсів також потребують підсилення інтернаціональної складової, що досягається, в першу чергу, їх англійською мовою. В країні йде інтенсивна робота з підписання договорів про співпрацю між вітчизняними та закордонними вузами. Звичайно, це

добровільні об'єднання вищих освітніх закладів для реалізації якихось конкретних освітніх проектів. Проте і на цьому рівні відбувається узгодження певних вимог і освітніх стандартів, що вже само по собі сприяє посиленню інтернаціональної складової. Всі узгоджені положення знаходять своє відображення у спільній програмі з певного предмету, яка, звичайно, складається *lingua franca*, тобто англійською або іншою іноземною мовою.

Зміни у програмах обумовлює ще й синергетичний підхід до навчання. Як ми уже зазначали у попередніх дослідженнях, для нього, перш з все, характерна міждисциплінарна взаємодія. Навчальні дисципліни “іноземна мова”, “ділова іноземна мова”, “іноземна мова за професійним спрямуванням” тощо вже не можуть існувати автономно, частково корелюючи та змістовному рівні з фаховими дисциплінами. На нашу думку, сучасна іншомовна підготовка повинна забезпечити поступовий перехід від вивчення іноземної мови як предмету навчання до вивчення фахових дисциплін за допомогою іноземної мови (іноземна мова як засіб формування професійної компетентності).

Звичайно, поза увагою не повинна залишитися і обов'язкова мовна підготовка ППС у немовних вищих освітніх закладах шляхом організації інтенсивних курсів вдосконалення іншомовної майстерності. Зрозуміло, що на початковому етапі експорту результатів наукових досліджень університети змушені використовувати потенціал своїх кафедр іноземних мов. Проте без сформованості професійної іншомовної комунікативної компетентності у ППС інтеграція у світовий науково-освітній простір буде частковою. Наприклад, в Росії аналогічна проблема вирішується за допомогою Британської Ради, яка в контексті інтернаціоналізації вищої освіти провела дослідження відповідності рівня іншомовної підготовки викладачів університетів викликам сьогодення та започаткувала проект “Англійська мова для науковців”, в результаті якого університети отримають можливість брати участь у міжнародних проектах, міжнародних конференціях, публікуватися в міжнародних журналах, розробляти навчальні курси англійською мовою тощо.

Отже, як бачимо, в контексті інтернаціоналізації вищої освіти іноземні мови, зокрема англійська, є вагомим фактором для залучення студентів в Україну; мобільності українських студентів і викладачів; створення і реалізації нових конкурентоспроможних та прибуткових освітніх продуктів англійською мовою відповідно до стандартів провідних університетів світу; підняття конкурентної спроможності науково-педагогічних кадрів.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко В.П., Савельєв В.Л. Освітня політика (огляд порядку денного) / В.П. Андрущенко, В.Л. Савельєв. – К. : “МП Леся”, 2010. – 368 с.
2. Comparing Education Statistics Across the World // Global Education Digest : UNESCO Institute of Statistics, 2011. Режим доступу : http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/global_education_digest_2011_en.pdf
3. De Wit H. Internationalisation of Higher Education in the United States of America and Europe: A Historical, Comparative, and Conceptual Analysis. / De Wit H. // Westport, CT : Greenwood Press, 2002. – 288 p.
4. M. Brenn-White, E. van Rest English-Taught Master’s Programs in Europe : New Findings and Supply and Demand / Megan Brenn-White⁶ Edwin van Rest // Institute of International Education. – March, 2012 : – Режим доступу : <http://www.iie.org/Research-and-Publications/Publications-and-Reports/IE-Bookstore/English-Language-Masters-Briefing-Paper>
5. Світові рейтинги поповнилися українськими ВНЗ – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua/news/archive-news/88/svitovi-rejtingi-popovnilisya-ukrajinskimi-vnz/>
6. Ranking Web of Universities. – Режим доступу : <http://www.webometrics.info/en/Europe/Ukraine>
7. Дмитро Табачник розповів про пріоритети освітньої політики. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246090872